

BROUMOVSKO

Broumovsko je půvabný a romantický kraj, severovýchodní výběžek Královéhradeckého kraje České republiky vklíněný do Polska.

Broumovská vrchovina, ke které přísluší horopisně, tvoří spojnici mezi Krkonošemi a Orlickými horami. Území patří do povodí řeky Odry a Baltského moře, když rozvodím se Severním mořem jsou Hraniční hřbet, Mírošovské a Broumovské stěny. Na severu je krajina Broumovska rámována Javořími horami s nejvyšším vrcholem Ruprechtickým Špičákem (880 m. n. m.). Údolím pod Javořími horami a Mírošovskými a Broumovskými stěnami protéká největší řeka Broumovska Stěna, která vtéká do Čech z Polska a do Polska je zpět opouští. Stěna je od severu i jihu dotována četnými potoky, jejichž údolí se zařezávají do horských masivů. Unikátem Broumovska jsou rozsáhlé pískovcové plošiny a skalní města, nejbizarnější a nejdivočejší skalní útvary ve střední Evropě. Pod nimi je jedna z nejvydatnějších a nejkvalitnějších zásobáren pitné vody.

Celé území leží v Chráněné krajinné oblasti Broumovsko s několika maloplošnými chráněnými územími, z nichž nejvýznamnější jsou Národní přírodní rezervace Adršpašsko-teplické skály a Národní přírodní rezervace Broumovské stěny.

Broumovsko přísluší ke geologickému celku vnitrosudetské pánve. Tato propadlina vznikla na počátku mladších prvohor a řeky a moře do ní ukládaly své nánosy. Sedimentace byla střídána vyzdvihováním a vysoušením. V mladších druhohorách v období křídy pánev znovu zalilo moře a ukládalo zde písky a vápnité jíly. Když poslední moře definitivně ustoupilo a území Broumovska se stalo souší s nejmocnějšími souvrstvími pískovců v Čechách,

vítr, déšť, slunce a roční doby začaly měnit povrch pískovcového masivu do dnešní podoby. Odvětráváním, erozí potoků, ale i intenzivní činností člověka, především odlesněním kraje, jsou dnes louky a pole pokryty relativně dobrými zemědělskými půdami.

Orientace horských hřebců s výškovými rozdíly od 300 do 800 m. n. m. a převažující větry západních směrů ovlivňují na poměrně malém území značnou rozdílnost podnebí. Nejtepleji je ve středu jižní části Broumovské kotliny a na úpatí hor, jejich hřebeny už patří do chladné oblasti. Skalní města jsou klimaticky velmi vyhraněným územím.

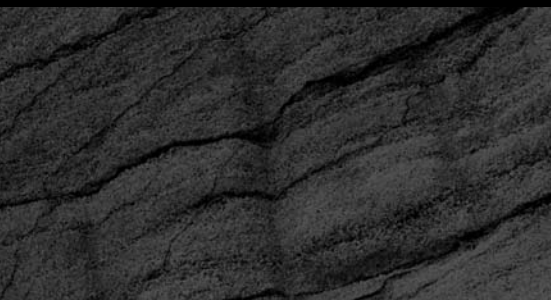
Charakter klimatu bezpochyby ovlivňoval a ovlivňuje nejen reliéf krajiny, ale i existenci rostlinných a živočišných společenstev. Lesy se střídají s loukami, vlhčí a úrodnější kotliny se suššími skalními hřebeny a ty zas se slatinami podél potoků a rybníků. Lesní plochy se v průběhu staletí podstatně změnily. Původní, převážně bukový prales postupně nahradily jehličnaté kultury. V suťových lesích najdeme lilii zlatohlavou, měsíčnici vytrvalou či kaprad' laločnatou, na loukách vstavač mužský, krušík bahenní a vemeník dvoulistý, v mokřadech vachtu trojlistou, zábělník bahenní i masožravou rosnatku okrouhlostou. Krajina je bohatá na černou i srnčí zvěř, zajíce, ale i koroptve a křepelky. V lesích narazíme z ptáků na budníčka menšího, drozda kvíčalu i kalouse ušatého, ze savců na ježka západního, rejska malého a plcha velkého. Ve vyšších polohách objevíme datla černého, drozda brávníka a vzácně i sýce rousného a nad nimi jestřába, káni lesní a čápa černého. Ve vodních tocích a nádržích je stálá populace domácího pstruha potočního, ale i ropuchy obecné, čolka obecného a horského.

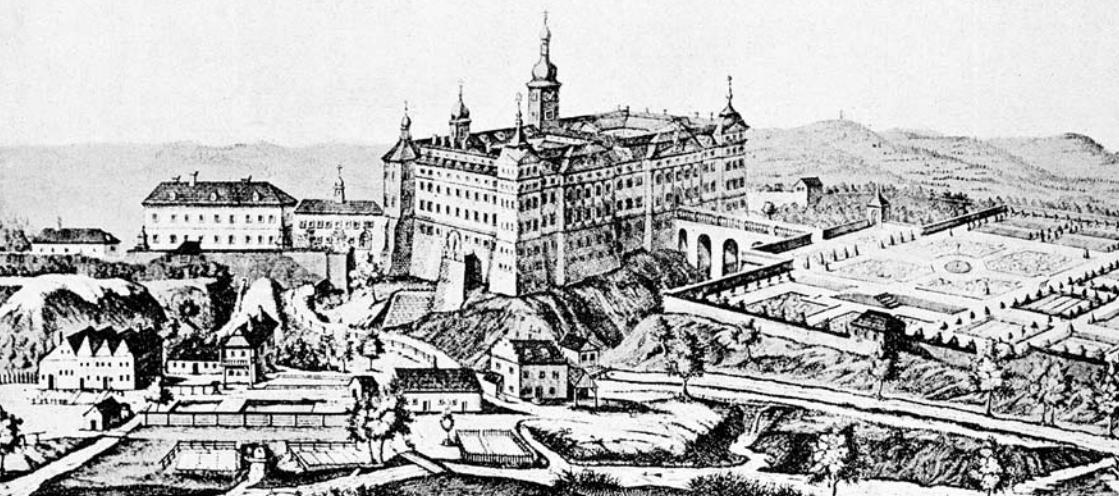

Osídlování krajiny dnešního Broumovska může sledovat asi již od starší doby kamenné - paleolitu, kdy tehdejší lovci pronikali průsmyky z údolí řeky Metuje do Kladské kotliny. Archeologické nálezy z Police nad Metují a Vernéřovic dokazují přítomnost lovců mladšího paleolitu (40 000 - 8 000 před n. l.). Když od 6. tisíciletí před n. l. začíná rozvoj zemědělské civilizace, chladné a výše položené území Broumovska zůstává prakticky neosídleno. Osídlení zaznamenáváme až na počátku mladší doby bronzové (kolem 1000 před n. l.) a především v době laténské (400 před n. l. - přelom letopočtu) snad přímo etnickými Kelty,

kteří obsazovali území severovýchodních Čech, Kladska i Slezska. Od počátku našeho letopočtu rozsah osídlení klesá. Germány zajímal spíše střed Kladské kotliny a Broumovskem vedla jen jedna z větví jantarové stezky. Po odchodu Germánů z Kladska na přelomu 4. a 5. století kraj pustne a zarůstá pralesem, aby zůstal po celý ranný středověk prakticky neobydlen.

Zásadní zlom v dějinách osídlení Broumovska přinesla až mohutná kolonizační vlna v polovině 13. století, kdy převážně němečtí kolonisté zakládají vesnice na základě zákupního (emfyteutického) práva...

BROUMOVSKÁ SKUPINA KOSTELŮ

Pojem „broumovská skupina kostelů“ označuje v české barokní architektuře početný soubor farních venkovských kostelů, které vznikly na klášterním zboží spojeného břevnovsko-broumovského kláštera, který se honosil titulem arciepiškopství. Byly vybudovány z velké části v relativně krátkém období první čtvrtiny 18. století jako dílo jednoho opata (Othmara Zinka) a jedné stavitelské rodiny (Dientzenhoferů). Motivem tohoto i v evropském kontextu výjimečného stavebního podniku byla obnova již nevyhovující sítě dožívajících dřevěných kostelů. Klášterní majetek zahrnoval tehdy 19 vesnic. Starší kostely byly malé, na hranici životnosti, jejich periodické opravy byly sálem náročnější a proto dospěl opat k přelomovému rozhodnutí všechny existující kostely nahradit novostavbami. Jedinou lokalitou, kde dříve gotický kostel není doložen a vznikla zde novostavba, byl geograficky oddělený Bezděkov, patřící k polickému proboštví. Ambiciózní záměr předpokládal i vytvoření jednotné koncipovaného celku navazujícího na správní centrum v broumovském klášteře, který by v poloze pomyslné krajinné megasítě propojil nové pohledové dominanty chrámů se silnicemi a sídelní strukturou převážně ulicových vesnic.

Předpokladem tohoto kroku byla v první řadě obnova ekonomického potenciálu kláštera, postiženého významně husitskými válkami, reformací i událostmi třicetileté války. K této obnově a zároveň i významnému rozšíření majetku řádu došlo zásluhou dvou energických a charismatických opatů Tomáše Sartoria a Othmara Zinka na přelomu 17. a 18. století. Břevnovsko-broumovský klášter měl tehdy v rámci Českého království zcela výjimečné postavení a jeho reprezentanti patřili k předním prelátům, tj. zástupcům duchovního stavu na zemském sněmu. Klášter v Břevnově založený v roce 993 byl nejstarším klášteřem v zemi. Z tohoto mateřského kláštera byly zakládány další kláštery po celém království a břevnovsko-broumovské arciepiškopství jako jediné spravovalo i samostatná benediktinská proboštví v Polici nad Metují (do zrušení v roce 1786), Rajhradě (do osamostatnění nejstaršího kláštera na Moravě v roce 1813) a na území dnešního Polska v Legnickém Poli (odtrženého definitivně v roce 1810).

Jakkoliv je finální fáze vzniku tzv. broumovské skupiny v neuvěřitelně krátké stavební periodě svým způsobem ojedinělým podnikem, je nutno jej chápat v širším kontextu dlouhodobého procesu

velkolepé barokní obnovy všech klášterů, proboštví, rezidencí, hospodářských dvorů i poddanských městeček a vesnic a jejich ekonomického potenciálu. Prvním obnovitelem se stal opat Tomáš Sartorius, který zastával svůj úřad v letech 1663–1700. Tento rodák z Broumova stanul v čele spojených klášterů ve věku pouhých 33 let na tehdy neobvykle dlouhou dobu 37 let. Přestože období jeho vlády pronásledovaly ničivé katastrofické požáry, morová epidemie či výbuch selského povstání v roce 1680, zasloužil se v krátkém období o nápravu škod a nastartování komplexní obnovy. Teprve v závěru 17. století totiž nastaly podmínky k celkové modernizaci nemovitostí v majetku historických kolonizačních řádů jako byli benediktini, premonstráti či cisterciáci. Ti byli po bělohorské bitvě dlouho ve stínu bojových protireformačních řádů jako jezuitů či karmelitánů, protěžovaných císařem a novou šlechtou. Tomáš Sartorius tak vzápětí po zhoubných požárech Broumova v letech 1664 a 1684 přistoupil ve spolupráci se staviteli Martinem Reinerem a Martinem Alliem k zásadní přestavbě klášterního kostela. Zasloužil se i o obnovu broumovských kostelů a kláštera v Polici nad Metují. V letech 1690–92 vystavěl kostel v Martinkovicích, který byl prvním kamenným farním chrámem na panství a proto jej můžeme označit za první či nultý článek broumovské skupiny kostelů. Od ostatních staveb této skupiny se výrazně liší svým pojetím, které je stylově spjata ještě s doznívajícím obdobím raného baroka výrazně italské orientace. Souvisí to jistě i s jeho stavitel Janem Křtitelem Alliem. Opat Sartorius se zasloužil i o obnovu břevnovského kláštera po požáru roku 1688, kde se při novostavbě tzv. malého konventu postupně vystřídal stavitel Martin Reiner, Martin Allio a Pavel Ignác Bayer.

Posledně jmenovaného logicky převzal do svých služeb i nově zvolený opat Othmar Zinke, syn soukeníka z Broumova, narozený v roce 1664. Úřadu se ve věku 36 let ujal 17. 11. 1700 a do své smrti klášter spravoval rekordních 38 let. Právě on byl hlavním motorem stavitelské a mecenášské činnosti kláštera a s jeho jménem je tak spjata řada realizovaných projektů rozmnožených o četné veřejné plastiky. Jeho aktivity výrazně přesahovaly rámec kraje

a týkaly se například nově založeného proboštví v Legnickém Poli či panství Kladno, Hrdly a Sloupno. Svůj zájem směřoval v první fázi svého působení na novostavbu mateřského kláštera v Břevnově. Po rozporech s pověřeným stavitel Bayerem se rozhodl k nevídanému, ale zásadnímu kroku. V roce 1709 ukončil s tímto umělcem smlouvu, do svých služeb přijal Kryštofa Dientzenhofera a naprosto změnil dosavadní projekt již rozestavěné stavby. Právě dlouhodobá a plodná spolupráce s otcem a synem Dientzenhoferovými mu umožnila dokončit během několika klášter do podoby architektonicky a umělecky nejceněnějšího komplexu českého baroka. Spokojen s dosavadní prací přivedl Dientzenhofera i na Broumovsko a spoluprací s těmito architekty evropského významu završil finální proměnu kraje v zemi zaslíbenou vrcholnému baroku. Vedle velkolepé novostavby broumovského kláštera přispěl i k obnově města či kláštera v Polici. S mimořádnou energií se však pustil především do obnovy venkovských kostelů ve správě kláštera.

Již v roce 1708 máme archivní zprávy o lámání kamene pro stavby kostelů ve Verneřovicích a v Božanově, kde vznikla v letech 1709–10 i nová zděná věž, ještě podle Bayerova plánu. Intenzivní práce v Břevnově a morová rána v roce 1713 oddálily realizaci uvažovaného projektu. Na základě plánů Kryštofa Dientzenhofera vnikly potom kostely ve Verneřovicích (1719–20) a Ruprechticích (1720–30) a podle jeho staršího projektu vystavěl jeho syn i kostel v Otovicích (1725–26). V plné režii Kiliána Ignáce Dientzenhofera pak byly postaveny kostely v Heřmánkovicích (1722–24), Vižňově (1724–25), Bezděkově (1724–27), Šonově (1726) a konečně v Božanově (1735–43). Jestliže Kryštof opakoval již osvědčený typ centralizovaného oválu či oktagonu s vloženými pilíři, Kilián Ignác Dientzenhofer základní téma podélné centrály varioval v různorodých nápaditých konceptech. Ke skupině kostelů lze volně přiřadit i další stavby. V první řadě ojedinělou kapli Hvězda, vybudovanou Kiliánem Ignácem na horském hřebeni nad Krčanicemi. Topografická literatura zmiňuje ještě v souvislosti s opatem Zinkem kaple Bolestné P. Marie v Olivětině (1701?), šestibokou kapli na vrchu Ostaš (1711–20?) čtvercové

kněžiště z roku 1725 při dnes zbořeném poutním kostele v Janovíčkách. Do období působnosti Zinkova následovníka Benno Löbla již patří kaple sv. Floriana v Rožmitálu z roku 1747.

Všechny chrámy broumovské skupiny nespojují jenom osobnosti objednatelů a stavitelů, ale především uplatnění specifického typu venkovského kostela. Takový typologický příklad musel primárně naplnit požadavky na jednoduché a přehledné řešení v zásadě jednoduší svatyně se zvonicí, která musela být laciná a rychle realizovatelná bez příliš složitých technických prvků a bohatší dekorativní výzdoby. Stavební solidnost tak dominovala nad uměleckými ambicemi. Důvodem byla logicky jednak nižší úroveň provádějících lokálních zedníků a fakt, že tyto kostely byly v zásadě budovány na náklad samotných farností a dobročinných sbírek. Opatství pouze finančně přispívalo zapůjčením potřebného finančního kapitálu maximálně do výše 50 % nákladů a péčí o poskytnutí mobiliáře vyřazeného z fondu ostatních kostelů. Z tohoto důvodu bylo proto v případě většiny kostelů (s výjimkou Božanova a Martínkovic) užito falešných dřevěných stropů s plochým zrcadlem, pobitých rákosou a omítaných, které imitovaly sjednocující baldachýnové plackové klenby. Tak bylo možno použít obvodových zdí o menší síle. Na druhé straně pro zjednodušení technického řešení bylo třeba vytvořit průběžný korunní věnec obvodového zdiva bez výrazné výškové diferenciací vedlejších připojených prostor, na kterém bylo možno vyzdvihnout bednění klenby. Broumovskou skupinu charakterizují i výrazné siluety relativně strmých valbových střech, které svoji výškou konkurují věžím. Tento stav si vynutily

ohledy statické (rovnoměrné zatížení a svázání stavby), ekonomické (drahé stavební dříví, jednodušší vazební konstrukce) i klimatologické (časté deště a množství sněhu). Všechny střechy byly původně šindelové a natírané červenou (tmavě suříkovou) barvou. Původní krytina byla později nahrazována břidlicí a dalšími novodobými materiály. Barevné byly samozřejmě i vnější omítky.

V případě Broumova bylo třeba se ještě vyrovnat s dvěma požadavky. V první řadě to byla dimenze kostelů, které musely pojmut populaci bohatých vesnic čítajících řádově 1500 obyvatel. Druhým požadavkem bylo dosažení zamýšleného krajinného účinku a propojení staveb se sídelní strukturou a přírodním rámcem. Podle specifických podmínek byla někde původní orientace a situace gotických kostelů respektována, ve větší míře, než je obvyklé, byly orientace i umístění zcela změněny. Přitom byl sledován zejména požadavek vytvoření nové dominanty na mírném návrší a v těžišti rozvíjející se obce v kontaktu s křížením dnes často nezřetelných páteřních komunikací. Pohledově byly akcentovány dálkové silniční tahy a vzájemné optické vazby mezi jednotlivými lokalitami i směrem ke klášteru jako krajinnému těžišti. Z analýzy starých katastrálních map z roku 1840 i z dnešní situace je zřejmé, že všechny kostely vznikaly na volném prostranství a byly koncipovány s určitým záměrem a důvěrou znalostí místních terénních podmínek. V žádném případě tedy nešlo o mechanické uplatnění typových projektů dodaných věhlasnými pražskými staviteli. Urbanistický kontext dotvářely i ohradní zdi hřbitovů s branami, fary a školy stejně jako solitéry kamenných plastik rozeseté v katastru obcí i mimo ně.

Pro velkou finanční náročnost byly kostely uvnitř dovybavovány ještě dlouho po svém dokončení. Fresková výzdoba byla pořizována již ve změněné atmosféře nastupujícího rokoka od 40. let 18. století, navíc většina maleb byla drasticky přemalována v minulém století v rozporu s jejich původním rozvrhem a barevným laděním. Autentický výraz kostelů byl změněn i utilitárními úpravami v 19. století, především přístavbou předsíní, rozšiřováním oratorií, výměnou oken s jiným geometrickým členěním i novými vrhanými monochromními omítkami.

Oba Dientzenhoferové se s těmito požadavky a omezeními dokázali se ctí vyrovnat a se suverénním technickým přehledem aplikovali užité půdorysné schéma a zvolenou prostorovou koncepci v osobitě redukované podobě. Vyhověli požadavkům stavebníka a přitom vytvořili originální a umělecky účinnou variantu typu vesnického kostela, která je v případě vytčené skupiny v mnohém odlišná od běžné dobové produkce a stává se specifikou regionu. Význam broumovské skupiny lze sumarizovat poukazem na jednotný vznik, kvantitu a kvalitu. Většina z nich (7) vznikla během jediného desetiletí mezi léty 1719–29. Představují mimořádně jednotný celek charakterizovaný slohovou čistotou a úplností realizace. Zároveň jsou i významným dokladem vyřazování programových idejí z centra do regionu a zprostředkováním špičkového umění venkovskému prostředí. V německém kraji bez předchozí vyhraněné stavební tradice vznikla zásluhou obou Dientzenhoferů architektura hlásící se svým charakterem k českému baroku. Ta následně ovlivnila architektonický vývoj ve Slezsku i lidovou stavební kulturu v kraji,

dodnes typickou důrazem na zděnou architekturu výstavných statků s uplatněním řady motivů z formálního barokního aparátu. Nejvýznamnější hodnotu skupiny však představuje jednotné řešení krajinného komplexu celého panství, jednoznačně vymezeného geograficky jako rozlehlá náhorní plošina obklopená horskými hřebeny. Propojení krajiny s architekturou je ostatně příznačné pro český barok a lze konstatovat, že to byl právě český barok, který natrvalo a nerozlučně spojil obyvatele této země s přírodou. Na rozdíl od reprezentačně-oslavných aristokratických koncepcí, známých z Jičína či Kuksu, grandiozní řešení broumovské krajiny představuje univerzální kulturní identitu v intencích obdobných záměrů realizovaných současně na panství klášterů ve Žďáru nad Sázavou, Plasech a Kladruších.

K poznání památek v tomto regionu přispěly zejména archivní rešerše dr. Milady Vilímkové a suverénní morfologické analýzy prof. Mojmíra Horyny, publikované v řadě zásadních statí a publikací. Poznání jedinečných hodnot broumovského baroka, které jsou v kontextu kulturní krajiny i v rámci Evropy ojedinělé, je podmínkou jejich účinné zachrany i smysluplného vývoje regionu. Zcela případně bylo při posledním vědeckém zhodnocení staveb broumovské skupiny kostelů v rámci její komplexní pasportizace konstatováno, že „skutečně jenom velkolepý přístup k celé problematice může zajistit i do budoucna zachování charakteru Broumova jako vysoce hodnotného a výjimečného výtvarného a kulturního fenoménu“.

KLÁŠTER S KOSTELEM SV. VOJTĚCHA, 1661 - 1733

Carlo Lurago, Martin Reiner, Martin Allio, Kryštof Dientzenhofer, Kilián Ignác Dientzenhofer

Jádrem dnešního rozsáhlého komplexu je středověké jádro vybudované na místě gotického hradu opatem Bavorem z Nečtin po roce 1300. Jeho zásadní barokní přestavba proběhla v několika navazujících a překrývajících se stavebních etapách po dvou ničivých požárech v letech 1664 a 1684. Na jejím počátku byla výstavba dnes již neexistující tzv. staré prelatury, dokončená v roce 1661 podle projektu věhlasného pražského architekta Carla Luraga. Velkorysou obnovu kláštera zahájil opat Tomáš Sartorius, který do svých služeb získal stavitele Martina Reinera, činného v té době při první etapě obnovy mateřského kláštera v Břevnově. Obnova proběhla mezi léty 1664 - 1671 a její součástí byla i následná výstavba později odstraněné kaple Bolesné P. Marie a zahájení výstavby velkoryse koncipované klášterní zahrady v roce 1679. Po druhém požáru bylo zřejmé, že poškozené budovy je nutno přestavět zcela zásadním způsobem. Úkolu se ujal italský stavitel Martin Allio a se skvělými štukatéry bratry Soldati mezi léty 1685 - 9 zásadně přestavěl klášterní kostel. Již předtím se v Broumově osvědčil při přestavbě farního kostela (1679 - 82), kde obdobným způsobem využil obvodových zdí k vytvoření pozoruhodného interiéru, kterému dominují patrové arkády.

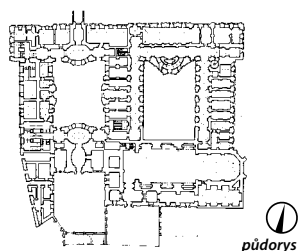
Po epizodním působení P. I. Bayera vstoupil definitivně do služeb kláštera a jeho nového agilního opata Othmara Zinka věhlasný Kryštof Dientzenhofer. Již podle jeho projektu vznikly po roce 1710 škola a lékárna při vstupní bráně a zejména působivý soubor sochami Ferdinanda Brokoffa zdobených teras při novém chrámovém portálu. Otcovy zakázky převzal po jeho smrti jeho syn Kilián Ignác, který vybudoval kapli sv. Gertrudy při chrámové předsíni a celý kostel v roce 1723 vydláždil mramorovými deskami.

V roce 1726 vznikla Loretánská kaple a zároveň bylo rozhodnuto o novostavbě celého kláštera. Mezi léty 1727 - 33 pak podle projektu Kiliána Ignáce a za účasti 50 zedníků pod vedením polířů Pavla Jelínka z Police a Martina Rebenauera z Prahy vznikla velkolepá novostavba konventu a prelatury - v dnešní terminologii obydlí mnichů a reprezentativní rezidence jejich představeného - opata. Kolem dvou vnitřních nádvoří tak vyrostl dnešní čtyřpodlažní objekt s působivými dynamicky zprohýbanými rizality. Mezi stovkami místností klášterního komplexu důmyslně propojeného velkoryse dimenzovanými chodbami a schodišti, najdeme i bohatě zdobenou knihovnu a refektář (jídelnu). Siluetu kláštera akcentovaly nárožní pavilony s mansardovými střechami, z kterých bylo možno přehlédnout celé rozlehlé klášterní panství s dominantami jednotlivých farních kostelů. Na náročné výzdobě jedné z nejhošnějších klášterních staveb u nás, která kontinuálně reflektovala vývoj barokní kultury v Čechách, se podíleli přední umělci doby (např. J. Steinfels, V. V. Reiner, M. V. Jäckel a další).

Mimořádně rozsáhlý klášterní komplex představuje z typologického hlediska impozantní ucelený soubor dokumentující vývoj barokního slohu i velkorysost jeho stavebníků.

V rámci josefínských reforem byl roku 1786 zrušen klášter v Polici. Břevnovsko-broumovské opatství uniklo zrušení jen zázrakem a zůstalo na dlouho jediným existujícím benediktinským klášterem v zemi. V padesátých letech byl objekt využíván jako internační místo pro kněze ze zrušených klášterů a archiv Ministerstva vnitra. Po restituci usilují současní správci o jeho postupnou obnovu.

Rozměry kláštera s kostelem:
klášter kolem dvou nádvoří 23 x 34, resp. 23 x 30 m
kostel Sv. Vojtěcha 50 x 20 m, výška 30 m
se 3 bočními kaplemi po obou stranách 5,2 x 2,4 m

půdorys

